

AIGUA

I

LITERATURA

AIGUA I LITERATURA

He vist l'or antic de la tarda
que es va desfent amb suavitat
riu avall i en les pedres
cremades de les cases.

Els rostres giren lentament
i diuen: la pluja és bona
i la terra és fètil.

La vida a la ribera, sempre.

Joan Perucho, *Ciutat del Segre*

Al Pallars, teofania,
les Nogueres, l'establia ;
del món enter cosmogonia !

Josep Borrell ,

El que m'agrada de l'aigua
és que totes coses veu;
les mira i les emmiralla;
té l'esguard com un parany
on van caient les imatges ,
i se les emporta avall.

Jordi Pere Cerdà

AIGUA I LITERATURA Escriptors al Pirineu

-- La Torre de Cabdella, 29 juny 2002 --

Què direm dels rius ? Posar-se a xerrar a propòsit dels rius pontificant sobre les mil maneres de fer-hi una aproximació descriptiva, crítica, econòmica , ecològica , piscícola i fins antropològica, seria una ridiculesa. La importància dels corrents d'aigua que solquen els continents ha estat cabdal, i punt . Estem ara, nosaltres, en un racó de món amb rius , en un aspecte concret força importants , una xarxa pastada i trenada al llarg de molts de segles. Més avall hem deixat el riu de Bellera i ens hem quedat enfilats al que ens acompanyava des de la Pobla, el Flamicell . No és cap riu secundari i no sé pas, atesa la utilitat que tots els corrents d'aigua tenen per aquestes latituds, si pot parlar-se de rius primaris i de rius

El que m'agrada de l'aigua
és que totes coses veu,
les mira i les emmiralla,
té l'esguard com un parany
on van caient les imatges,
i se les emporta avall

Jordi Pere Cerdà

AIGUA I LITERATURA Escritors al Pirineu

Josep Vallverdú

Què direm dels rius ? Posar-se a xerrar a propòsit dels rius pontificant sobre les mil maneres de fer-hi una aproximació descriptiva, crítica, econòmica , ecològica , piscícola i fins antropològica, seria una ridiclesa. La importància dels corrents d'aigua que solquen els continents ha estat cabdal, i punt . Estem ara, nosaltres, en un racó de món amb rius , en un aspecte concret força importants , una xarxa pastada i trenada al llarg de molts de segles.

Més avall hem deixat el riu de Bellera i ens hem quedat enfilats al que ens acompanyava des de la Pobla, el Flamicell . No és cap riu secundari i no sé pas, atesa la utilitat que tots els corrents d'aigua tenen per aquestes latituds, si pot parlar-se de rius primaris i de rius secundaris. Per tant, en referir-nos a la importància dels corrents fluvials no volia al·ludir únicament els de gran nom ,com la Noguera Pallaresa, branc central al seu torn d'una preciosa força fluvial, flanquejada com està per la Ribagorçana i el Segre; em refereixo que tots aquests rius que per a nosaltres són importants deuen llur vida als rierols de les capçaleres. Recordo com aquest que us parla vagava inútilment, en una ocasió, fa més de trenta anys a l'Alta Cerdanya , cercant el lloc exacte del naixement del Segre, aigües amunt de Llo. Això, ja sabeu, a la Cerdanya de dalt , barroerament separada per política de l'altra meitat del sud. Inútil -ja ho he dit- entestament ; una teranyina de menuts afloraments es desdibuixava per roquissers i molses. Unes quantes d'aquestes filagarces s'anaven ajuntant i encordellant i, al capdavall, esdevenien un primer capítol de la vida del riu més llarg de Catalunya. Observem, però, que el Segre, com tots els rius llargs, ben poc després d'insinuar-se sobre el terreny, ja va acompanyat de barrancs i riuets a banda i banda, Igual que passa aquí : entre Cabdella i La Pobleta, no menys de quinze rius petits o barrancs - per aquí dalt tots semblen barrancs !- escorten la nostra Noguera, amb noms engrescadors: dels Verdins, de Riquierna, d'Arinyolo, de Filià, dels Covilars , del Roi, de les Culties, de les Espones, d'Antist. Noms que semblen inventats pel Ferran Rella després de discutir-se amb Joan Coromines i d'una subsegüent i engrescadora farandola compartida amb menairons engrescats. Noms que escauen als miracles de poblament i despoblament, de rostos i

verdors d'aquest cosmos peculiar, on , si per atzar dels atzars no tens un barranc a la vora, el silenci pot ésser angoixant fins que retrobes el camí, que, si no et vols perdre, tornarà inexorablement ^{a tu} paral·lel a l'aigua:

Sempre avall, rebotant per l'ampla roca -rellisca, salta i torna a davallar; - per cada esquerdada ressonant s'aboca - i deixa per on passa, llisca i toca - un brogit que recorda el de la mar.

Amb ressons verdaguerians la pallaresa Concepció Maluquer ens cantava aquest tòpic encís de l'aigua al seu llibre *Irene Làscaris, comtessa de Pallars*. Perquè hi va haver una mossa grega comtessa de Pallars, i tant que sí ! Pregunteu-ho als doctes Macià i Coll.

Tor de Querol flanquegen. Després de Ripoll, seguim el riu que Verdager, amb la seva admirable exactitud geogràfica, descriu:

*Anguileja s'estimba corre i salta
jugant amb el palet rodoladís,
rellisca com el plor per una galta
marges avall, com per un cingle llis.
Es cansa, i en l'ombrívola verneda
s'atura a reposar,
o llarga estona, enamorat, es queda
les flors a festejar...*

ha viscut vora l'aigua i l'ha es fonts, els pous, gorgs i n'ha fet escenari literari, o més l'aigua dels rius , és i acull tota mena d'éssers i

I això des de la Mitologia : el Yang-Tsé, el Me-Cong, el Ganges, l'Eufrates, el Tigris i el Nil , el Rin, ^{l'Amazonas} són plens de vida mitològica. I si volíem dir les coses pel seu nom, el mateix Jordà , tan poqueta cosa i tan magnificat per la Bíblia. A la Mitologia ^{grega} els rius, les fonts i els llacs són o benèfics o malèfics : generalment havien estat persones, metamorfosejades en matèria hídrica.: l'Èstige, per on Aqueront ens embarcava a Dant i a nosaltres, lectors, cap a l'infern, l'Escamandre, o riu vermell, el riu de Troia, l'Inac, a l'Argòlida; a tots ells passaven terribles o lluminoses coses, perquè hi arribava Hèracles ,

de cara als dotze treballs, o es creava el corrent després que s'hi ofegés una nimfa, o hi procreava aquell ^{pollastre} ~~ser~~ de Zeus. O el més gran dels rius grecs, l'Aqueloo, que tenia uns quants germans-riu, 3.000 per a ser exactes; es troba a Etòlia, però no identificable avui, que ha canviat el nom per Aspropòtam, a la badia de Patra. Ara, tinguem-ho present, ^{solen ser} ~~ser~~ rius petits, engrandits per la llegenda, com passava amb el Jordà, o el Flamicell.

Hem parlat d'animació, entorn dels rius :

Ay río de Sevilla - cuan bien pareces - lleno de velas blancas - y ramos verdes, segons un Lope de Vega a ritme de seguidilla.

Hi ha dues escenificacions literàries de les ribes dels rius : la que els situa enmig de cases, travessant o llepant per fora una població, i la que els col·loca més enmig de la natura, o, si més no, allunyats dels nuclis habitats.. Ran d'aquests rius, allí on les noies rentaven, espiaven entre la bardissa els aspirants a amants i tastadors de tanta bellesa ; val a dir que no sempre la bugadera era ignorant de la presència oculta de l'admirador. Si la dona no rentava, sinó que *es* rentava, l'encís era total i deixava una gola tan seca que ni tota l'aigua del flum no n'hauria aconsolat l'ardència. És el cas patèticament senil dels dos jutges del llibre de Daniel, - a la desconeguda Bíblia- que espiaven Susanna quan es disposava a banyar-se. Nausica anava a la platja i és allí que té l'encontre, de to poètic, amb el naufrag Ulisses.

Més d'una desesperada deixava que les aigües del riu se l'enduguessin, entre nenúfars o senills, com Ofèlia, a qui Hàmllet no arribà a comprendre del tot. El nostre Segre, a l'altura de Lleida, a començaments del segle XX, encara portava prou aigua per xuclar algun xiquet imprudent dels que s'hi ficaven a l'estiu.

Però més que això, que són anècdotes de mort, ens interessen les anècdotes de vida. Sembla ser que les ribes dels rius i dels llacs propicien les expansions dels seguidors d'Afrodita : el cinema , en definitiva hereu de la literatura narrativa, o' del poema èpic, mostra predilecció per aquells escenaris , ja sigui en un episodi romàntic, L'Estany Blau, ~~-Hepburn/ Fonda~~, en un viatge iniciàtic El riu de la vida "A river runs through it" ~~-Robert Redford-~~, o en una festa camperola a l'Amèrica dels anys cinquantes/seixantes del segle XX., Picnic ~~-George Peppard~~. I els més decidits o que es creuen més sortosos, aconseguen de convidar la parella a exacerbar-se en les efervescències riberenques :

Y yo me la llevé al río - pensando que era doncella - pero tenía marido .

La presència de la dona pot fins i tot dominar la torrentada, com testimonia aquesta cançó de pandero procedent d'Ager ,i certificadora de les virtuts atlètiques de l'element femení:

Alteta sou de cintura- alteta d'enteniment - apagau lo foc sense aigua -aturau lo riu corrent .

A les cròniques catalanes medievals , es parla, en ~~un~~ episodi de primavera, dels rius pirinencs com d' "aigua nival " , expressió que sempre m'ha agradat. Ben cert que amb el futur que s'augura de consum fororida i possibles restriccions- si no és que Europa arribi a unes grans obres d'infraestructura repartidora-- ens faria falta bona aigua nival cada anyada, un bon i lent i sostingut desglaç. Llegint la *Pugna ad Ilerdam*, de Juli Cèsar, hom pensa en un Segre amplíssim, al segle I abans de Crist, que abastava amb el seu cabal des del peu del tossal d' Ilerda, possiblement des del

J

començament de la Costa del Jan - perquè no hi havia ni Banqueta natural- fins més enllà del llom de La Bordeta. Aquell riu es passava a gual amb els peus sobre els còdols insegurs.

No tenim una literatura específica referida als rius, -si exceptuem els tractats -però sí mostres en prosa i vers , llibres de viatges amb all.lusions a l'aigua dels nostres en general pobres rius , de vegades rierols . És als països de pluges constants que els rius han esdevingut substància literària , on les grans planures han vist el discòrrer lent, pastós, gruixut ,d'uns cabals generosos : quan penso que entre els projectes del Canal d'Urgell n'hi hagué dos que pensaven fer-lo navegable, em ve una barreja de rialla i ganyota.

Recordo haver llegit en la meva adolescència un volum publicat a can SeixBarral sota el títol "A través de Europa por canales y ríos", en què una família sortia de Polònia en una barca i travessava, sempre navegant per vies fluvials naturals o traçades per l'home, Alemanya, Holanda, Bèlgica i França. Potser van haver de fer-se transportar la barca en camió un parell de vegades uns pocs quilòmetres. En arribar als Pirineus , al Canal du Midi, però, s'acabava l'aigua : s'acabava Europa.

I aquí, poc més avall de la pura muntanya, la constància dels cabals es fon . Com es fon físicament, ara i adés, entre els arenys i les graveres, tot el cabal d'algun riuet de l'Urgell -llegeixi's Corb.

Descrivint el poble a la nit, Tomàs Garcés diu:

Un vent de terra travessa la nit - amb unes ales plumoses i fines !- passa com una manyaga, damunt - l'aigua del rec i les vinyes.

Sovint el literat no pot parlar sinó de “ el rec, el reguer, la riera, el torrent”...aigua insegura, ja la canti Maria Antònia Salvà, Miquel Costa i Llobera o Jordi Pàmias. o Francesc Pané

Pàmias → *Pané. Tendres van ser*

projectils. Cada cop que reveig aquest film Em recordo de la nevada d'aquell any: fou el meu primer contacte amb la puresa blana que el cel plora quan hi ha desamor endins dels núvols jacents, baixos, i amples fins a tot arreu

Pels fondos del terme del meu poble, van córrer les aigües durant tot l'hivern i tota la primavera, fins que fou ben avançat l'estiu: una escorrialla escassa, que va ajudar que les xisques hi creixessin, encara que fos amb una agònica humilitat, amb totes les dificultats per poder plomallar. I els joncs, en les zones més obagues, s'hi van fer greixosos, forçuts, foscos, amb les seves agulles tenses desafiant el cel.

os d'aigua més

i que manés :

ar:

udi, m'aturava

en un estat quasi d'inconsciència, hi restava hores i més hores, recolzat a la barana, mirant, mirant, bevent vida, embadalint-me, aconsolant-me.”

Però després, immediatament, Ruyra descriu les cases , els balcons a banda i banda, les galeries, la gent que s'hi mou. Sembla que ha abandonat el riu, que fugi de l'aigua; sortosament, poc després ens hi fa tornar perquè l'aigua recull tot allò que l'envolta:

“L'Onyar reflecteix aqueixos moviments i coloraines, multiplicant-los i prismatitzant-los dins sa vibradora correntia, entre grans taques de blau de cel i lluentors de solellada.”

Acceptem *artis gratia*, l'exagerada condició de transparència d'unes aigües urbanes que ,la veritat, en passar-hi repetidament,-i conec bé Girona- he vistes enterbolides i amb poca aptitud per al reflex fotogràfic.

“L’Onyar reflecteix aqueixos moviments i coloraines, multiplicant-los i prismatitzant-los dins sa vibradora correntia, entre grans taques de blau de cel i lluentors de solellada.”

Acceptem *artis gratia*, l’exagerada condició de transparència d’unes aigües urbanes que, la veritat, en passar-hi repetidament, hem vistes enterbolides i amb poca aptitud per al reflex fotogràfic.

Això em fa pensar en les meves *Proses de Ponent*, on també evoco el meu badoqueig en passar, de menut, el pont de Lleida, i faig una reflexió a propòsit de Les Coses que Belluguen, títol del capítol.

Tots ens hem extasiat —aquesta és la paraula, sí, senyor—, extasiat davant les flames d’un bon foc a terra, o davant el curs d’un riu. L’home sempre ha badat davant les coses que ballaruguegen. La badoqueria més antiga devia tenir lloc a la prehistòria, quan els homes s’aturaven a veure discórrer l’aigua d’un riu, o d’un torrent. Nosaltres, els ponentins de Catalunya, tenim grans rius, que fan de bon mirar. El Segre, les Nogueres, el mateix Ebre, ens ofereixen llur patxoca als indrets de cabal lliure. De petits passàvem estones abocats a la barana del pont de Lleida, mirant les aigües terroses en el seu curs vers Torres de Segre, Massalcoreig i la confluència amb el Cinca. ¿I no heu vist l’Ebre, des dels alts entre Benifallet i Tivenys, o al seu pas per Xerta, gruixut i espès, ample i generós? Tothom us dirà que ha badat algun cop davant un riu, hi pesqui o no, hi dugui la xicota o no. L’embadalliment davant les aigües d’un riu pot arribar a fer oblidar la immediata presència de la dameta que ens tenia el cor robat. El moviment repetit de les onades, la untuosa visió dels remolins allargassats que es fan i es desfan, la llepada golosa de l’aigua contra un mur de contenció o una roca emergida, el sobtat neguit de la massa líquida, que sembla que es vol afuar i uns metres més avall es refrena ella mateixa, embriagada en el propi volum... Sí, la contemplació de l’aigua és quelcom fascinant. L’esperit se us adorm, us sentiu bressolat en una mena de nova infantesa, i fins i tot, en alguns moments, és com si no tinguéssiu pes, com si levitéssiu i, si molt em pressioneu, afirmaré que us sembla que ho teniu tot pagat.

fins i tot, en alguns moments, és com si no tinguéssiu pes, com si levitéssiu²⁰ i, si molt em pressioneu, afirmaré que us sembla que ho teniu tot pagat.

~~Semblantment passa amb l'aigua en~~ 110
 ebullició. O en moviment no lineal, posem
 per cas l'aigua que mou unes turbines, que
 surt en cascada d'un canal de desguàs²¹ en
 una represa,²² la que oneja a les vores dels
 llacs i dels embassaments, la que s'adorn 115
 a les piques i ens permet de mirar-nos la
 cara enrojolada²³ per l'esforç d'una cami-
 nada muntanya amunt. Fins i tot hi ha
 una mena d'aigua tranquil·la, endormisca-
 da, que és la de les peixeres. ~~Abans les pei-~~ 120

~~De tota manera, la contemplació dels~~
 peixets, alguns tan diminuts que els con-
 fondríeu amb motetes de pols o de menjar
 en suspensió, és ~~quelcom també sedant.~~²⁶ I
 és que ~~els~~ moviments ~~dels~~ l'aigua partici- *de*
 pen de la serenitat i la continuïtat, aquella
 condició de ballet ~~a què abans al·ludia~~, que
 l'aigua es confereix ella mateixa, i amb ella

a tots els qui la freqüenten. ~~Per això els~~
~~éssers vius, si saben nedar, fan els més~~
~~graciosos moviments dins la limfa.~~²⁷ Les ²
 noies, els minyons, la gent jove en general,
 es mouen dins l'aigua amb un deseixi-
 ment²⁸ elegant, ~~i fan de bon mirar.~~ L'aigua ²
 encomana aquest ritme propi, inconfusi-
 ble. Contemplar el moviment de les ona-
 des, de les masses d'aigua, ha estat, és i
 serà sempre un espectacle. Alhora l'aigua
 allibera: els xiscles que fa un menut quan
 empeny la barqueta de juguina a l'estany i
 l'artefacte comença a navegar són crits de
 llibertat. En mirar l'aigua dels rius veiem
 aquell curs que acaba al mar, ni que sigui,
 com diu Manrique,* per a morir-hi: però
 és, com un bell i poètic suïcidi, un allibe-
 rament.

~~repetidament, hem vistes enterbolides i amb poca aptitud per al reflex fotogràfic.~~

Això em fa pensar en les meves *Proses de Ponent*, on també evoco el meu badoqueig en passar, de menut, el pont de Lleida, i faig una reflexió a propòsit de *Les Coses que Belluguen*, títol del capítol.

~~Tots ens hem extasiat — aques-~~
~~ta és la paraula, sí, senyor —, extasiat da-~~
~~vant les flames d'un bon foc a terra, o~~
~~davant el curs d'un riu. L'home sempre ha~~
badat davant les coses que ballaruguegen.
La badoqueria més antiga devia tenir lloc
a la prehistòria, quan els homes s'atura-
ven a veure discórrer l'aigua d'un riu, o
d'un torrent. Nosaltres,^[47] els ponentins de
Catalunya, tenim grans rius, que fan de bon
mirar. El Segre, les Nogueres, el mateix
Ebre, ens ofereixen llur patxoca¹⁶ als in-
drets de cabal lliure. De petits passàvem
estones abocats a la barana del pont de
Lleida, mirant les aigües terroses en el seu
curs vers Torres de Segre, Massalcoreig i
la confluència amb el Cinca. ¿I no heu vist
l'Ebre, des dels alts entre Benifallet i Ti-
venys, o al seu pas per Xerta, gruixut i
espès, ample i generós?*^[47] Tothom us dirà
que ha badat algun cop davant un riu, ~~hi~~
~~pesqui o no, hi dugui la xicota o no. L'em-~~
~~badaliment¹⁷ davant les aigües d'un riu pot~~
~~arribar a fer oblidar la immediata presen-~~
~~cia de la dameta que ens tenia el cor robat.~~
El moviment repetit de les onades, la un-
tuosa¹⁸ visió dels remolins allargassats que
es fan i es desfan, la llepada golosa^[27] de
l'aigua contra un mur de contenció o una
roca emergida, el sobtat neguit de la mas-
sa líquida, que sembla que es vol afuar¹⁹ i
uns metres més avall es refrena ella matei-
xa, embriagada en el propi volum... Sí, la
contemplació de l'aigua és quelcom^[6] fas-
cinant. L'esperit se us adorm, us sentiu
bressolat en una mena de nova infantesa, i

El Don de plàcides aigües, de Mikhail Xólokhov, ja ens trasllada a un paisatge ~~ample~~; són els escriptors de planura, dels grans rius de llarg recorregut, els qui ens col.loquen el decorat, i a voltes el conflicte, en relació amb el cabal de l'aigua. En el cas de la novel.la de Xólokhov, que ben bé podríem qualificar - aquí fins i tot vorejant la jugada fàcil-, de novel.la-riu amb les seves quatre-centes cinquanta pàgines, el Don hi és present de manera inamovible; és el p^rotagonista de la novel.la. ja des de la introducció, que reproduceix una antiga cançó de cossac:

Vídues joves té per ornament el Don de plàcides aigües
i quan floreix les seves flors són els orfes.

curull de llàgrimes maternes, de llàgrimes paternes, va
l'onada del Don.

~~Oh, petit pare nostre, Don de plàcies aigües!~~

~~Com, petit pare nostre tan plàcid, t'esmunys contorbat?~~

La gent de la família, els am ics, els cossacs, viuen prop del Don. La llarga novel.la els escampa, amb la guerra entremig, i al final el protagonista, Grigori, retorna prop del Don.

A *El Volga desemboca al Mar Caspi*, Borís Pilniak pren com a tema la construcció d'un riu nou, l'artificial desviació d'un corrent perquè es garanteixi l'aigua a fàbriques i a famílies. I els protagonistes no són cossacs i camperols i petits empleats vilatans, sinó enginyers, ~~tècnics, militars... Som ja al desenvolupament material soviètic. La~~ visió de Xólokhov és idíl.lica o naturalista, la de Pilniak crítica.

~~De vegades el riu es fa servir de títol i amb unes quantes~~ al.lusions a l'interior l'autor ja en té prou. Hemigway ho fa dos cops: a *Més enllà del riu i sota els arbres*, i a *Torrents de Primavera*. A la

tècnics, militars...Som ja al desenvolupament material soviètic. La visió de Xólokhov és idíl.lica o naturalista, la de Pilniak crítica.

De vegades el riu es fa servir de títol i amb unes quantes al.lusions a l'interior l'autor ja en té prou. Hemingway ho fa dos cops : a *Més enllà del riu i sota els arbres* , i a *Torrents de Primavera*. A la primera, tot i que l'aigua i la barca hi són sols al començament, la vivor de Hemingway és a primer pla, ja parli del canal i els aiguamolls de cacera d'ànecs a Trieste, ja del trajecte de Trieste a Venècia esmentant el Tagliamento, el Piave, flanquejat de canals en divesos punts.

- Era un bon riu, aquest ,-digué el coronel-. Llavors portava molta aigua, abans de tots aquests projectes hidroelèctrics.

Caça i pesca, motius per acostar-se als rius (Pep Albanell)

(Rector de Vallfogona)

Vaig-me'n a la tarde a voltes
al fèrtil riu caudalós
a pešcar ab canya i ploma,
filat; cordes i bertrols:

Pesco barbs que semblen plata,
lo un xic, l'altre més gros;
la truita, llisa i pintada;
la madrilla, plena d'ous;

i ab sos forats la llamprea,
sens espina i sense os;
les anguiles, que s'esmunyen
com solen les ocasions.

El tema de la transformació, domesticació de l'aigua per a usos industrials -ara que ^{som al rovell de l'ou} ~~partem~~ d'hidroelèctriques-, més enllà dels primers aprofitaments històrics, repeses per a molins, o salts per a martinets, ha estat encara poc tractat fora de la premsa o de la divulgació històrica. D'entre els qui hi han pensat en clau narrativa penso en El Segle de la Llum, de Pep Coll. I, encara, sense deixar Hemingway, l'autor ens porta cap a l'aigua primigènia, als canals venecians en cerca, una vegada més, de les llacunes on es pot caçar i pescar. ~~I sempre, amb aquella proximitat al lector, proximitat i complicitat, pròpia dels autors en certa manera exiliats d'entreguerres..~~

En diferent giragonsa paradoxal, cercant atmosfera interior, Georges Rodenbach, escriptor francès d'un romanticisme tardà, ens fa una novel·la situada a Bruges: Bruges la morta; Bruges és anomenada alguna vegada la Venècia del nord, és una ciutat solcada i, sobretot, envoltada, de canals. Rodenbach només els esmenta un parell de vegades, en la seva narració. Parla de les boires, de les façanes humides, de la tristor ambiental, els arbres desdibuixats, dels molls - en el sentit de banquetes... Ni una sola escena de canals, de corrent d'aigua. Però els canals hi són, invisibles. (com per a Josep Pla).

Hi ha una evident manca de motivació hídrica en molts escriptors. No és el cas de Georges Simenon, amb les seves intrigues situades ran dels canals navegables del centre i nord de França. Però ja podem intuir que en el belga de la pipa quasi tot, persones, paisatges, objectes, són reflexos, tremolors d'ambientació.

Més ficat en el tema fluvial, Joseph Conrad en la seva estupenda narració *En el cor de les tenebres*, ens hi fa ser, ens mena en

nord, és una ciutat solcada i, sobretot, envoltada, de canals. Rodenbach només els esmenta un parell de vegades, en la seva narració. Parla de les boires, de les façanes humides, de la tristor ambiental, els arbres desdibuixats, dels molls - en el sentit de banquetes...Ni una sola escena de canals, de corrent d'aigua. Però els canals hi són, invisibles.

Hi ha una evident manca de motivació hídrica en molts escriptors. No és el cas de Georges Simenon, amb les seves intrigues situades ran dels canals navegables del centre i nord de França. Però ja podem intuir que en el belga de la pipa quasi tot, persones, paisatges, objectes, són reflexos, trmolors d'ambientació.

Més ficat en el tema fluvial, Joseph Conrad en la seva estupenda narració *En el cor de les tenebres*, ens hi fa ser, ens mena en un viatge per aigües africanes, a la selva, a la fràgil i atzarosa vida dels aventurers fluvials; a bord d'aquells vaixells mig romputs, mig desmanegats, dels rius equatorials...Hom no pot deixar d'evocar aquell film prodigiós de Houston, *La Reina d'Àfrica*:

»Remuntar aquell riu era retrocedir als primers orígens del món, quan la vegetació s'anava atapeint damunt la terra i els grans arbres eren els reis. Un rierol sec, un gran silenci, un bosc impenetrable. L'aire era càlid, dens, pesant i mandrós. No hi havia gens d'encant en la lluïssor del sol. La llarga extensió del canal avançava, desèrtica, cap a la foscor d'eclipsades distàncies. En les platejades ribes de sorra els hipopòtams i els cocodrils prenien el sol tots junts. Les aigües, quan s'eixamplaven, fluïen enmig d'una munió d'illes boscoses, t'hi podies perdre, en aquell riu, igual que en un desert, i estar tot el dia ensopegant amb bancs de sorra per intentar trobar el canal, fins que et pensaves que estaves embruixat i que t'havies desconnectat per sempre de tot allò que alguna vegada havies conegut, en algun lloc, molt

llunyà, potser en una altra existència. Hi havia moments en què el passat et retornava, com acostuma a passar quan no tens ni un moment sobrer per a dedicar-te a tu mateix, però es presentava en forma de somni neguitós i sorollós, recordat amb astorament entremig de l'aclaparadora realitat d'aquell món estrany de plantes, d'aigua i de silenci. I aquesta vida de quietud no s'assemblava en res a la pau. Era la quietud d'una força implacable que medita amb malenconia sobre un propòsit inescrutable. Et mirava amb aspecte venjatiu. Al final m'hi vaig acostumar, ja no la veia, no tenia temps. Havia d'anar endevinant com era el canal, havia de discernir, més que res per inspiració, les traces dels bancs amagats, havia d'anar amb compte amb les possibles pedres submergides, començava a aprendre a serrar les dents de cop abans que se m'escapés el cor, quan per xamba passàvem a frec d'algun vell escull dissimulat que hauria pogut posar fi a la vida del vell vapor de llauna i ofegar tots els pelegrins;

Els grans viatgers del segle XIX ,i de vegades del XVIII i tot, foren els descobridors per al món dels grans rius i llacs i cascades: Un curiós autor i viatger francès de llarga vida, quasi tot el segle XIX, Xavier Marmier, ens descriu, en *A Través dels Tròpics* , entre altres aportacions al coneixement dels grans espectacles de la natura salvatge, el descobriment de l'Amazonas, feta pels escamots de Gonzalo Pizarro quan cercaven les riqueses d'or d'El Dorado (i també la plata del Río que en prengué el nom, empesos ,com diu la Història, per l'espiritualitat més abrandada dels hidalgos. I què direm d'*Aguirre, la còlera de Déu* , de Werner Herzog ? Tant en les narracions com en el cinema, aquests darrers tres títols ens mostren en primer pla el riu,

13

Els grans viatgers del segle XIX i de vegades del XVIII i tot, foren els descobridors per al món dels grans rius i llacs i cascades: Un curiós autor i viatger francès de llarga vida, quasi tot el segle XIX, Xavier Marmier, ens descriu, en *A Través dels Tròpics*, entre altres aportacions al coneixement dels grans espectacles de la natura salvatge, el descobriment de l'Amazonas, feta pels escamots de Gonzalo Pizarro quan cercaven les riqueses d'or d'El Dorado, empesos, com diu la Història, per l'espiritualitat més abrandada dels hidalgos. I què direm d'*Aguirre, la còlera de Déu*, de Werner Herzog? Tant en les narracions com en el cinema, aquests darrers tres títols ens mostren en primer pla el riu, sempre un riu navegable, que es constitueix, si no en protagonista, sí en un personatge de primera fila.

Rius de la Plata

Mark Twain és un altre exemple d'escriptor lligat al riu. Les aventures dels noiets Tom Sawyer i Huckleberry Finn són inexplicables sense la presència de l'aigua abundosa, insultant, del Mississipi, els seus amplíssims meandres, els seus embarcadors de fusta, els rais o tramades, els vaixells de rodes amb pales i el sud, el sud dels Estats Units, encara avui font i sobreixidor de la literatura rural nordamericana.

No tot ha de ser el sud, però: on m'he trobat més prop de l'aigua, com a lector i -ai las- com a traductor, ha estat en companyia de Jack London, l'aventurer número u, aquell que tenia tota la documentació necessària al cervell. a la sang, a les cicatrius. Precisament un escriptor del nord, del nord salvatge. La seva narració *Ganes de viure* ens porta cap al cercle polar Artic, on dos homes - en sobreviurà un - es guien en l'atzarosa caminada que fan a finals d'hivern, per la cinta d'un riuet, el qual segueixen, aigües avall, trepitjant el seu llit. L'experiència dolorosíssima de tenir els peus dins una aigua a la frontera del glaç es transmet físicament al lector -i al traductor, que és un lector sobresaltat i enervat- d'una manera aclaparadora. Sense parlar de les diverses llacunes glaçades que flanquegen el riu i on també s'aboquen els esgarriats morts de gana, en cerca de peixets, dia rere dia, mentre dura aquell esgarriós viatge a peu. Una impressionant narració possiblement muntada a partir d'alguna experiència real.

14

Entre nosaltres el tema fluvial no ha estat molt explotat ; Josep Pla, a part d'alguna referència al Ter, el Fluvià, l'Onyar o la Tet, és bñe pobre de rius. Catalunya té literatura de mar i literatura de terra endins. Però de terra- terra. I encara bo que alguns prosistes del paisatge interior , de l'Ebre o del Segre i Nogueres, ens n'han donat testimoni. És comprensible, car , com he dit abans, fora del sector occidental , de muntanya i molt meridional, i fora dels retrats dels rius de ciutat, els corrents d'aigua del triangle català - no parlem del valencià i del balear- no predisposen a efusions literàries ni a epopeies. Sebastià Juan Arbó a *Terres de l'Ebre*, o Jesus Moncada a *Camí de Sirga*- per donar ara dos títols , - tots som conscients que hi ha més collita- encapçalen la llista , a la qual podem afegir aportacions occidentals ,generalment prenent per base tàctica l 'entorn concret lleidatà , amb escapades a la muntanya; és el cas de Morera i Galícia , amb Estadella Arnó, amb Màrius Torres, amb Agelet, la nòmina indefugible: sempre frases, quasi mai el poema sencer.

— El campanar personalitzat de Morera :

Quan guaita cap avall l'aigua veïna
del riu li dóna espill...

Ben lluny, a Anglaterra, el poeta l'enyorarà :
i a l'atzar tombo els ulls i em trenca el cor
un tou de boira sobre l'ample riu...!

I veig mon Segre , son hivern boirós...
i beso el Thames pel record pietós.

— Els rais o tramades d'Estadella
Fina la tarda en un desmai lasciu,
del sol que fuig enamorada.

Sobre el cristall opalescent del riu
rellisca una tramada.

Tramades n'havíem dit els de ponent . Rai és paraula més
generalitzada avui.

— L'aigua de riu , de Màrius Torres:-

Aigua de riu, neu llunyana, -pluja de primavera,
-boira fina de la vall, -llàgrima i sang de la pedra.
-Aigua de riu, vida ràpida, -vena profunda i espessa,
i, de sobte, com un cor, -tímida, tèrbola i lenta...

El mateix corrent eternitzat en aquell vers escultòric d'un
altre poema :

un riu profund que corre per una nit d'hivern.

— Jordi Pàmias :

~~lliscava el riu, com un somni~~
~~d'arena~~
~~i 'aigua, sota els fanals,~~
~~era tèrbola i quieta.~~

El riu té llegenda llarga : què dimoni hi feia Salomé ballant
sobre l'aigua glaçada del Segre, davant de Lleida ? Si aquella dona
, jueva i acostumada només a les ardències de Palestina, s'havia de
quedar com un bacallà , congelada ! Que no ho sabia que a Lleida hi
fa molt, molt fred ? A quina agència de viatges la van engalipar ?

Jaume Agelet és dels poetes que més ha "humitejat" la
seva poesia , tan plena de tocs descriptius . La presència del paisatge,
dels paisatges, el fa decantar-se de tant en tant per l'exaltació de
l'aigua ; trobo el breu apunt, precisament muntanyenc, *Joia d'aigua al
riu Ferrer* :

Ve l'aigua descalça-vivent del miratge- del dia que s'alça.-
Rosega els palets.- Se'n va al romiatge-amb or de llumets -i va
davallant- blanca i opalina,- amb un bull de cant; - cega, va palpant -
l'herba que matina.

Més exemples de dolcesa i placidesa : *Camí del vespre va el riu* :

Camí del vespre va el riu -i s'afanya - verd, amb verdor de muntanya .-La ribera l'acompanya- tota vestida d'argent - d'olivera.- S'hi dessagna la riera - amb un barboteig geliu.- Camí del vespre va el riu.

La riuada , en canvi :

L'aigua, tota adolorida,- es rebrega, desbocada,-d'aspra vermellor vestida.- Amb un tenebrós rogall - rossega cel , s'abraona- s'obre pas a cops de mall.

Un toc irònic campa pel riu de muntanya , probablement la seva Ribera de Cardós, en aquest altre apunt d'Anton Sala Cornadó :*El gitano* :

Aquell gitano d'ulls blaus- pescava les truites més grans del riu.- Deu ser perquè parlava en català - de tant en tant - i les truites l'entenien.

Tots aquests darrers citats són escriptors de Ponent ;, potser hi tenen més tirada, a l'aigua, com ens ho demostrarà encara Mossèn Anton Navarro ~~suara~~ estudiat ^{per Macià} a fons per ~~Joan Cornudella~~, que ha de confirmar-me si aquest fragment de *Lo Xaragall* és la lletra d'una sardana :

Ribera avall- com una cinta de cristall -alegre corre'l xaragall, -dient corrandes i cançons- a les fontanes i moxons- tot rondinant- com un infant - que de l'escola surt cantant.

Qui rondinava, també ? Ai, sí, la Garona de mossén Cinto, Garona per Aran- tot rondinant. Aquesta és una mostra típica i tòpica, una de les poesies rítmiques més difoses de Verdaguer. com la del raier.

Ja sabem que les aigües del Pirine foren font d'inspiració per a Verdaguer, tant a l'Atlàntida com a Canigó. A El Rosselló, en descriure El Canigó, Verdaguer imagina que els rius en brollen, com d'una almorratxa descomunal, el Tec, la Tet, l'Aglí. A la seva prosa de les rondalles, però, esmenta poc l'escenari de l'aigua. De les 80 rondalles editades en ocasió d'aquest centenari, ^{enhonoratona a A. Bosch i Isidor, consell} només 7 s'hi refereixen. Dues a l'estany de Montcortés, una a Engolasters, una al Port de la Vedella (avui desaparegut), una al Gorg Bufaroc, una de rentadores, i la faula de l'anguila parladora. L'estany de Montcortés és màgic, inspirador: en parla tothom des dels temps que *Judes era fadrí...*)

De segur que els viatges verdaguerians pel Pirineu van fer que Verdaguer, malgrat les limitacions indicades, prengué més consciència dels cabals fluvials, i dels llacs. En tot cas, els grans rius no els oblidava mai i els posava en comparança amb d'altres de vegades molt allunyats en l'espai:

(A Sant Petersburg) : Lo Neva, com los altres rius d'aquí el Nord, és immens, (Josep Pla,, quan s'hi refereix a les proses El Nord, el troba petit) mes llurs aigües s'adormen, emperesides, tot caminant; i per atravessar la Rússia hi estaran més que el riu d'homes que hi envià Napoleon, la major part dels quals s'hi quedaren a fer la son de la mort. Tenen molta amplària i poc fons; i és tal llur calma, que un dubta de vegades si caminen avant o enrere. Nostre Ter i nostre Llobregat són raigs de porró comparats amb ells ; mes se

mouen, corren i salten i ballen; mes no tot és jugar i saltar sinó que treballen i ajuden als pobles que s'han assegut en llurs riberes i els han cinglat amb artístics ponts de pedra. Lo Llobregat naix i, petit com és, a quatre passos del bressol fa moure les rodes d'un molí: lo Neva mor sense haver donat moviment a una fàbrica. Com a medi de transport són incomparables. Los nostres treballen i es dessagnen tant, que es queden anèmics, arribant a la mar sense una gota d'aigua. Los altres hi arriben plens de caudal, com rics marxants al milionari; i li donen un vaixell de tres ponts, com en reben un vapor de cent tonelades; i quan, inflats per l'orgull, volen fer una fantasia, aixequen la veu i les crins escumoses, i la mar mateixa sembla témer i recular davant llurs renillantes ones ”.

Admiro i envejo, dit sigui de passada, la contundència i economia d'aquesta prosa, amics.

El mapa dels viatges de Verdaguer pel Pirineu figura en un opuscle editat el 1988 i prologat per un xicot ~~d'aleshores~~ que responia al nom de Pep Coll. Després, aquest tal Pep Coll ha tingut ocasió d'obsequiar-nos amb desenes i desenes d'al·lusions a riberes, barrancs, clamors, rius i riuets, estanys i gorgs, cascates i geleres, ja sigui a *La mula vella*, a les *Muntanyes mig maleïdes*, a *El Pont de Mahoma*,...però, obedient al misteri, es guardarà de dir Dona d'aigua a una dona d'aigua.

Ja hem arribat al misteri. Observo que la referència a l'aigua de muntanya voreja sempre la màgia, l'encís, i la desraó. L'aigua de més avall, quan els rius són gruixuts i fangosos, és generadora de més anècdota grassa i social.

L'EBRE

[REDACTED]. Res no l'atura. És el rei, el senyor de tots els rius i riuets peninsulars. La seva trajectòria el mena tot de dret cap al sud, amb un delit valent i destrabat de voler conèixer i fecundar tota la terra a la qual dóna el nom: Ibèria. «Això és meu, i això vull» apar que digui, ple d'urc.

Però més avall de Saragossa ja vacil·la, ja comença a fer torteres, ja amolla una mica l'orgull. Què li passa? No sap què fer, no està gens segur. Ara es decanta cap a llevant, ara es redreça de sobte potent per seguir la ruta d'antuvi; ara es foravia de bell nou com si una formidable obsessió l'absorbís... Li dol deixar el camí i li sap greu continuar-lo. I tot és fer giragonses amb un constant titubeig. Fins que a la vora de Casp l'assalta el dubte màxim. Filant cap a mà dreta, aviat trobaria Catalunya... Quina terra serà aquesta? Quina mena de gent l'amanta? Quina parla regna allí? ¿Serà cert el brau renom d'aquesta galant contrada, la brama de la qual l'Ebre ha anat oint d'ençà que ha eixit de les nadiues muntanyes cantàbriques?

Veiam, veiam... I l'Ebre, una tirallonga amunt de Mequinença, s'acosta a Catalunya entre tafanerot i recelós. I allí rep la primera carícia i el primer salut de la novella terra. Un riu entremaliat, amb cara de pallard forçut i vanitós—el Segre—que duu saba i regust de totes menes, li surt a l'encontre, perfumat encara de les flaires de l'horta magníficent de Lleida, que acaba tot just de deixar. I als peus de Mequinença mateix, extrema avançada de Catalunya, els dos rius s'abracen passionalment, com pare i fill.